

Η Γαλλία του Κλασικισμού

Η Γαλλία το 17ο αιώνα εξελίσσεται σε μεγάλη πολιτική δύναμη στην Ευρώπη . Οι πολιτικοί ιθύνοντες (ευγενείς, καρδινάλιοι, βασιλείς) γίνονται μαικήνες των τεχνών στις αυλές τους . Κατά τη βασιλεία του Λουδοβίκου του ΙΓ΄, πρωταγωνιστής στην πολιτική σκηνή είναι ο καρδινάλιος Richelieu , ο οποίος ρυθμίζει και την καλλιτεχνική ζωή. Θεωρείται πεφωτισμένος ηγέτης . Αγαπούσε το θέατρο όπου έφερε την αισθητική του Μπαρόκ.

Ο επόμενος βασιλιάς , ο Λουδοβίκος ΙΔ΄ ήταν δεινός λάτρης των τεχνών και έγινε ξακουστός ως Grand Monarque και «Βασιλεύς Ήλιος» . Στα χρόνια του η Γαλλία γνώρισε τη μεγαλύτερη πολιτιστική ακμή της και αναδείχθηκε σε πρότυπο καλλιτεχνικό κέντρο της Ευρώπης. Ο Βασιλεύς – Ήλιος ήταν ταυτόχρονα και βασιλεύς – χορευτής. Συμμετείχε ενεργά ως χορευτής στα μπαλέτα της αυλής και μάλιστα άλλοτε σε ανδρικούς και άλλοτε σε γυναικίους ρόλους.

Μολιέρος

Jean – Baptiste Poquelin – Moliere (15/1/622 – 17/2/1673)

Ο Ζαν Μπατίστ Ποκλέν γεννήθηκε στο Παρίσι το 1622. Υπήρξε Γάλλος θεατρικός συγγραφέας, διευθυντής θεάτρου και ηθοποιός.

Η γνωριμία του με τη Madeleine Bejart τον φέρνει σε επαφή με το θέατρο το 1642. Το 1643 οργανώνει με τις αδερφές Μπεζάρ δικό του θίασο, το Illustre Theatre (Ένδοξο Θέατρο), ο οποίος μετά από πολλές δυσκολίες περιοδεύει για δεκατρία χρόνια στη γαλλική επαρχία. Στο θίασο παίζει κι ο ίδιος με το ψευδώνυμο Μολιέρος . Στις περιοδείες ο Μολιέρος αποκτά την πολύτιμη εμπειρία του θιασάρχη.

Το 1665 ο Λουδοβίκος δίνει στο θίασο τον τίτλο του «Θιάσου του βασιλιά». Κορυφαίος θεατρικός συγγραφέας ο Μολιέρος κατάφερε με τα έργα του να αναδείξει την κωμωδία φέρνοντάς τη σε ισάξια θέση με εκείνη της τραγωδίας.

Η ζωή του συμπίπτει με το κορύφωμα της γαλλικής δύναμης και του γαλλικού πολιτισμού, όπως εκφράστηκε στη μορφή του «Βασιλιά Ήλιου», του Λουδοβίκου ΙΔ΄ και της αυλής του. Στο πρόσωπο και στο έργο του Μολιέρου συμφιλώνονται και τα δύο επικρατούντα ύφη της εποχής, ο Κλασικισμός και το Μπαρόκ. Ο Μολιέρος ήταν και σημαντικός πρωτοπόρος την εξέλιξη της γαλλικής όπερας, στον «εκγαλλισμό» της Commedia dell' arte , που οδηγεί έναν αιώνα αργότερα στην Opera Comique , και αποτελεί τελικά , με το έργο του, μαζί με τον Corneille και τον Racine, την πνευματική βάση του θεσμού της Comedie française, του γαλλικού εθνικού θεάτρου. Έτσι , ο Μολιέρος βρίσκεται στο κέντρο της πολύπλευρης θεατρικής δραστηριότητας του Παρισιού το 17ο αιώνα και αποτελεί τη διασταύρωση διαφόρων θεατρικών εξελίξεων.

Στις κωμωδίες του αποτυπώνονται σε μεγάλο βαθμό οι αντιλήψεις και τα γούστα της εποχής του.

Το γέλιο του Μολιέρου δεν είναι πηγαίο. Μοιάζει περισσότερο με μορφασμό.

Ο Μολιέρος ακόμη κι όταν στηλιτεύει τους τρόπους του καιρού του ή ένα ιδιαίτερο ελάττωμα μιας ομάδας, πάντα ξέρει να ξεπερνάει την οπτική του εχθρού του για να φτάσει σ' εκείνη του ανθρώπου. Αυτό ακριβώς είναι που προσδίδει στην κωμωδία του μια απόχρωση τραγωδίας.

Αμφιτρύων

Αμφιτρύων (γαλλικός τίτλος: Amphitryon)

Ο Αμφιτρύων είναι μια τρίπρακτη κωμωδία του Μολιέρου, γραμμένη σε στίχους. Γράφτηκε το 1648 και παραστάθηκε την ίδια χρονιά στις 13 Ιανουαρίου στο Palais-Royal. Ο μύθος του Αμφιτρύωνα ανήκει στον κύκλο των μύθων που αφορούν στον Ηρακλή. Η απαρχή της χρησιμοποίησης του μύθου στα γράμματα και τις τέχνες έγινε από τον Άρχιππο, ποιητή της αρχαίας κωμωδίας. Τον ίδιο μύθο χρησιμοποιούν ο Σοφοκλής αλλά και ο Ευριπίδης σε τραγωδίες με τον τίτλο Αλκμήνη, οι οποίες όμως δεν σώζονται. Πολύ αργότερα, έρχεται η κωμωδία του Πλαύτου με τίτλο Αμφιτρύων, που είναι και η μοναδική στην οποία αναμειγνύονται θεοί και άνθρωποι, πράγμα που, στην εποχή του ποιητή, δεν ήταν επιτρεπτό. Στην εποχή του Μολιέρου, ο Jean Rotrou γράφει την κωμωδία Δύο Σωσίες το 1636, σημειώνοντας τεράστια επιτυχία. Ο Μολιέρος, επηρεασμένος από το εν λόγω κείμενο, καθώς και από το κείμενο του Πλαύτου, δημιουργεί μια κωμωδία με έντονο κωμικό στοιχείο, αριστοτεχνική πλοκή και φυσικότητα στους χαρακτήρες.

Το έργο χαρακτηρίζεται ως κλασικό και βασίζεται στην κωμωδία Αμφιτρύων (περίπου το 187 π.Χ.) του Πλαύτου, η οποία αναφέρεται στον μύθο του Αμφιτρύωνα της ελληνικής μυθολογίας. Παρουσιάζει τον Δία που μεταμφιέζεται για να σαγηνεύσει την Αλκμήνη, ενώ ο Ερμής μεταμφιέζεται στον υπηρέτη Σωσία για να προστατεύσει τους έρωτες του πατέρα του. Αυτή η διπλή μεταμόρφωση δημιουργεί μια σειρά από διασκεδαστικές παρεξηγήσεις.

Ο Μολιέρος κάνει ορισμένες βασικές προσθήκες και αλλαγές ώστε να προσδώσει κωμικότητα στο κείμενο, αλλά και για να δημιουργηθεί ένα καινούργιο έργο και όχι μια απλή μεταγραφή. Καταρχάς, προσθέτει έναν βασικό ρόλο, την Κλεάνθη, η οποία είναι υπηρέτρια της Αλκμήνης και γυναίκα του Σωσία. Αυτό εξυπηρετεί τη θεατρικότητα, καθώς θέτει τον Σωσία σε μια παρόμοια κατάσταση με τους δύο βασικούς χαρακτήρες.

Επίσης, η προσθήκη αυτή είναι σημαντική, διότι επιτρέπει την κατανόηση των διαφορών ανάμεσα στα δύο ζευγάρια, τα οποία προέρχονται από διαφορετικές κοινωνικές τάξεις, και μας δίνεται η δυνατότητα να δούμε κοινωνιολογικά στοιχεία της εποχής.

Άλλη μια διαφορά βρίσκεται στον χαρακτήρα του Ερμή, ο οποίος παρουσιάζεται πιο άγριος από τον αντίστοιχο στο κείμενο του Πλαύτου. Επιπροσθέτως, ο Δίας παρουσιάζεται ως ένας ανασφαλής ερωτευμένος που, αν και θεός, έχει αρκετές αδυναμίες. Ρωτάει συνεχώς την Αλκμήνη αν είναι καλός εραστής και, παρά την ιδιότητα του, δεν δείχνει καθόλου σίγουρος για τον εαυτό του. Στην εποχή του Πλαύτου, η παρουσίαση των θεών ως ατελών ήταν αδιανόητη, σε αντίθεση με την εποχή του Μολιέρου, όπου η αμφισβήτηση προς το θείο υπήρξε διάχυτη.

Ο χαρακτήρας του Σωσία αποτελεί τον πιο κωμικό και, συνάμα, φιλοσοφημένο ήρωα του κειμένου. Αυτό μπορεί να εξηγηθεί εύκολα, καθώς πρόκειται για τον χαρακτήρα που έπαιξε ο ίδιος ο Μολιέρος. Επιπλέον, η παρουσία του εξυπηρετεί το κωμικό στοιχείο, καθώς μόνον ένας υπηρέτης θα μπορούσε να σχολιάζει κατά αυτόν τον τρόπο. Αξιοσημείωτη είναι μια φράση του κειμένου: «Ο Αμφιτρύων είναι ο Αμφιτρώων που δειπνούμε» από την οποία ο όρος «Αμφιτρώων» καθιερώθηκε στη γαλλική γλώσσα με τη σημασία του γενναιόδωρου και φιλόξενου. Μεταγενέστερα, εισήλθε ως δάνειο στην ισπανική και την πορτογαλική γλώσσα, στις οποίες έχει τη σημασία του φιλόξενου.

Γενικότερα, στο έργο του Μολιέρου τίθεται το πρόβλημα της αμφισβήτησης του «εγώ» σε τέτοιο βαθμό, ώστε να δοκιμάζεται η αυτοσυνείδηση και η πνευματική υγεία των χαρακτήρων. Πρόκειται για ένα έντονα ειρωνικό κείμενο, όπου θεοί και άνθρωποι έχουν τις ίδιες ανασφάλειες και προβλήματα. Βασική παράμετρο αποτελεί το γεγονός ότι, στο κείμενο του Μολιέρου, οι θεοί δείχνουν περισσότερο 'ανώριμοι' από τους θνητούς και αρκετά παρορμητικοί. Έτσι, επιτυγχάνεται μέσα από τη συγκεκριμένη κωμωδία η μετάδοση ποικίλων οικουμενικών φιλοσοφικών και κοινωνικών στοχασμών.

Ο Αμφιτρώων του Μολιέρου ακολουθεί σε γενικές γραμμές τη δραματική φόρμουλα του Πλαύτου, ενώ τροποποιεί κάποιες λεπτομέρειες. Ο Μολιέρος δεν δίνει στον Αμφιτρώωνα τον αμφίβολο θρίαμβο. Επεκτείνει τον ρόλο του Σωσία, η σχέση του οποίου με τη σύζυγό του Κλεάνθη αντικατοπτρίζει, παρωδώντας τη, τη σχέση του Αμφιτρώωνα με την Αλκμήνη. Και ο πνευματώδης λόγος του Δία για τον ρόλο του συζύγου και του εραστή προοιωνίζει για πρώτη φορά τον τρόπο γραφής του Ζιρωντού. (Genette 1997:347-348)

Στις 16 Ιανουαρίου, παρουσιάστηκε στο παλάτι του Κεραμεικού μπροστά από τον Λουδοβίκο ΙΔ'. Η επιτυχία ήταν άμεση, το έργο ανέβηκε 29 φορές μέχρι το Πάσχα του 1668. Ο Μολιέρος, που ήταν τότε 46 ετών, έπαιξε τον ρόλο του Σωσία. Ένα άρωμα σκανδάλου περιβάλλει την κωμωδία, κάτω από τα χαρακτηριστικά του Δία οι κριτικοί διέκριναν τον Λουδοβίκο ΙΔ' και θεωρήθηκε ότι έτσι ο Μολιέρος επέκρινε τους έρωτες του Βασιλιά Ήλιου.

Ο «Αμφιτρύων» του Μολιέρου αποτελεί πανέξυπνη επεξεργασία του αρχαίου Αμφιτρυώνος του Πλαύτου. Έχει χαρακτηριστεί κωμωδία της ξεκούρασης. Δεν είναι κωμωδία χαρακτήρων, αλλά φάρσα της κρεβατοκάμαρας.

Είναι το μόνο από τα τρία ομότιτλα έργα που εμφανίζεται η Νύχτα, η οποία μάλιστα, στον πρόλογο, μιλάει επικριτικά για τη συνήθεια του Δία να μεταμφιέζεται – μεταμορφώνεται.

Η δημοτικότητα του έργου ήταν τέτοια που δύο από τους χαρακτήρες έχουν εισαχθεί στη γαλλική γλώσσα:

- Ο Σωσίας, υπηρέτης του Αμφιτρυώνα, έδωσε τη γαλλική λέξη *sosie*, για να δηλώσει ένα πρόσωπο που μοιάζει καταπληκτικά με άλλο, όπως ο Ερμής στον Σωσία.
- Ομοίως, η λέξη «Αμφιτρύων» σημαίνει τον οικοδεσπότη που προσφέρει ένα δείπνο, σύμφωνα με τον περίφημο στίχο του έργου: «Ο πραγματικός Αμφιτρύων είναι ο Αμφιτρύων όπου δειπνούμε».

Είναι ένα από τα δύο έργα του Μολιέρου όπου γίνεται εκτενής χρήση σκηνικών μηχανημάτων, το άλλο είναι ο Δον Ζουάν.

Υπόθεση

Αμέσως μετά τον γάμο του με την όμορφη Αλκμήνη, ο Αμφιτρύων φεύγει για να συμμετάσχει σε πόλεμο. Ο Δίας, που είναι γοητευμένος από την ομορφιά της Αλκμήνης και θέλει να την απολαύσει ερωτικά, έρχεται στη γη με την εμφάνιση του Αμφιτρυώνα, συνοδευόμενος από τον Ερμή που έχει πάρει τη μορφή του υπηρέτη του Αμφιτρυώνα Σωσία. Ο Αμφιτρύων κερδίζει τον πόλεμο και στέλνει τον Σωσία πίσω για να ειδοποιήσει την Αλκμήνη για την επικείμενη άφιξή του. Τον Σωσία υποδέχεται ο Ερμής, που έχει πάρει τη μορφή του, ο οποίος τον εξαπατά και τον πείθει ότι αυτός είναι ο πραγματικός Σωσίας και τον απομακρύνει από το παλάτι.

Ο πραγματικός Αμφιτρύων έρχεται, συναντά την Αλκμήνη και φυσικά μπερδεύεται και σοκάρεται από την αναφορά της σε μια πρόσφατη ερωτική τους βραδιά. Ακολουθεί μια σειρά απίθανων παρεξηγήσεων, κωμικών καταστάσεων και ανατροπών, μεταξύ των οποίων και η αντιπαράθεση μεταξύ των δύο Αμφιτρυόνων. Στο τέλος, ο Δίας παίρνει την πραγματική του όψη και λέει στον Αμφιτρυώνα ότι η γυναίκα του ήταν πιστή, και ο ίδιος πήρε τη μορφή του Αμφιτρυώνα για να την αποπλανήσει. Τον πληροφορεί επίσης ότι η γυναίκα του θα γεννήσει το παιδί του Δία, τον ημίθεο Ηρακλή.

Θα μπορούσαμε να ονομάσουμε τον **Αμφιτρύωνα** «Κωμωδία των μεταμορφώσεων» ή «Προσωπεία του δόλου». Στη βάση του μύθου και της ίντριγκας βρίσκεται το προσωπίο, το διπλό πρόσωπο. Οι θεοί έχουν δύο μορφές, τη θεϊκή και την ανθρώπινη. Οι αλληπάλληλες μεταμορφώσεις τους – για να φέρουμε το μύθο στα μέτρα μας– αποκαλύπτουν γενικότερες κοινωνικές συμπεριφορές, την πρωτεϊκή φύση και τους ελιγμούς των ισχυρών.

Ο Μολιέρος ήξερε πολύ καλά από προσωπεία και μεταμορφώσεις για να θίξει τα κακώς κείμενα του καιρού του και, γενικότερα, για να φωτίσει τα ανθρώπινα πάθη και παθήματα, να εκθέσει και να εκτεθεί ο ίδιος στη λυτρωτική (;) σκηνή. Μόνο που κάποτε αυτό το παιχνίδι κρύβει παγίδες...

Αυτός είναι, ο λόγος της τραγωδίας: ο άνθρωπος θήραμα των θεών.

Η κωμωδία -το ξέρουμε- είναι, η άλλη όψη του νομίσματος. Όσο ο βίος του χειραγωγείται, από μια εξουσία, ο άνθρωπος αναζητά την ελευθερία του στην ανατροπή της.

Ανατρέπονται οι θεοί; Το ζήτημα δεν είναι αυτό. Οι αρχαίοι πάντως είχαν εφεύρει κάποια τεχνάσματα για να τους αντιμετωπίσουν: Συχνά τους έδιναν ανθρώπινες ιδιότητες, αδυναμίες, μικρότητες, τους κατέβαζαν απ' το βάθρο τους, συγχρωτίζονταν και συναλλάσσονταν μαζί τους. Έτσι μπορούσαν και να τους περιγελούν, να διασκεδάζουν κάποτε με τα καμώματά τους, κι ο μύθος της παντοδυναμίας, χωρίς να καταρρίπτεται, ξορκιζόταν με τη φανταστική ανατροπή, το ευτράπελο της καθημερινότητας, με την καταφυγή στη σάτιρα. Ας το δούμε κι έτσι.

Σ' όλες τις περιπτώσεις, καλό προσωπείο ο μύθος, το μάθαμε πια. Ο Μολιέρος, αυτός κι αν ήξερε από προσωπεία και μεταμφιέσεις για να θίξει τα κακώς κείμενα του καιρού του και, γενικότερα, για να φωτίσει τα ανθρώπινα πάθη και παθήματα να εκθέσει και να εκτεθεί ο ίδιος στη λυτρωτική (;) σκηνή. Μόνο που κάποτε αυτό το παιχνίδι κρύβει παγίδες.

Αν κατέβουμε την κλίμακα, θα βρεθούμε αντιμέτωποι με άλλες μορφές εξουσίας. Για παράδειγμα, σχεδόν μυθική είναι η απολυταρχική διακυβέρνηση του Λουδοβίκου ΙΔ'. Στον "Αμφιτρύωνα" (1668) αντανakλάται η εποχή, με θεό τον Βασιλιά Ήλιο και γύρω του μια αυλή αριστοκρατών, φιλόδοξων κολάκων που επιδιώκουν την εύνοια του άρχοντα, κυριών για τις οποίες η υπέρτατη τιμή ήταν να μοιραστούν το κρεβάτι του, με προφανή οφέλη για τις ίδιες, αλλά και την οικογένειά τους. [...]

ΠΗΓΕΣ:

- Wikipedia
- Βάλτερ Πούχνερ, Ευρωπαϊκή Θεατρολογία – ένδεκα μελετήματα,
- Μολιέρος. 1990. Αμφιτρύων. Μετ. Ιωάννης Ν. Φραγκιάς. Αθήνα: Δαμιανός.
 - Βιβλιογραφία-Δικτυογραφία: Genette, Gérard. 1997. Palimpsests. Literature in the Second Degree. Trans. Channa Newman & Claude Doubinsky. Lincoln & London: University of Nebraska Press.
- Επίμετρο της μεταφράστριας Χρύσας Προκοπάκη